

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті представлено об'єктивну характеристику проблем асиметрії відтворення людського та технологічного потенціалу на сучасному етапі розбудови прогресивної інноваційної моделі національної економіки. Концептуально обґрунтовано стратегічні пріоритети збалансування людського та технологічного розвитку в системі державного управління України.

В статье представлена объективная характеристика проблем асимметрии воспроизводства человеческого и технологического потенциала на современном этапе развития прогрессивной инновационной модели национальной экономики. Концептуально обоснованы стратегические приоритеты сбалансирования человеческого и технологического развития в системе государственного управления Украины.

The paper presents an objective characteristic asymmetry problems of reproduction of human and technological capacities at the present stage of development of progressive innovation model of the national economy. Conceptually grounded strategic priorities of balancing human and technological development in public administration in Ukraine.

Ключові слова. Людський розвиток, технологічний розвиток, державне управління, інтелектуальний потенціал, інновації, збалансування, національна економіка, економічне зростання.

Ключевые слова. Человеческое развитие, технологическое развитие, государственное управление, интеллектуальный потенциал, инновации, сбалансирование, национальная экономика, экономический рост.

Keywords. Human development, technological development, governance, intellectual potential, innovation, balancing, the national economy, economic growth.

Вступ. Для постсоціалістичних країн, зокрема України, фінансово-економічна, структурна та інституційна кризи загострили проблему не тільки забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовому рівні, а й взагалі економічного розвитку. Сукупність нагромаджених в Україні фінансових, економічних, інфраструктурних, технологічних, екологічних, соціальних і управлінських проблем призвела до повного розбалансування національної економіки та висунула перед економічною наукою потребу пошуку стратегії управління соціально-економічним розвитком, яка б давала можливість активно скеровувати самодостатній власний рух з мінімальними витратами. Одним із стратегічних напрямів є модернізація соціально-економічної системи на основі використання нових технологій та інновацій у всіх сферах людської діяльності, синхронізації розвитку природи, економіки та людини.

Кризові явища в економіці України, що визначають суперечливість здійснюваних реформ, безпосередньо зачіпають інтереси більшості людей, відображаючись на їхньому матеріальному добробуті, рівні споживання, тривалості, якості та способі життя, ступені трудової та соціальної активності, що спричиняє актуальність вирішення проблем ефективності використання національного людського і технологічного потенціалу.

Проблема підвищення ефективності використання людських ресурсів і відтворення інтелектуального потенціалу в умовах інноваційного перетворення економіки завжди перебувала в центрі уваги економічної науки, починаючи від класиків і закінчуючи сучасними дослідниками. Серед вітчизняних авторів, роботи яких до-

повнюють і розвивають концептуальні ідеї людського потенціалу, людського капіталу й людського розвитку, слід назвати О. Бородіну, О. Власюка, І. Гнибіденка, О. Грیشнову, Е. Лібанову, А. Колота, І. Петрову, С. Пирожкова, Л. Семів, М. Семікіну, В. Онікієнка, В. Федоренка, А. Чухна, О. Цимбала, Г. Ялового та ін. Проблеми інноваційно-технологічного та соціально-гуманітарного управління економічним розвитком також масштабно висвітлено в працях українських учених: О. Амоші, В. Антонюк, Ю. Бажала, В. Геєця, А. Згуровського, І. Малого, Б. Малицького, І. Радіонової, О. Новикової, В. Семиноженка, В. Соловійова, Л. Федулової, М. Якубовського та інших, що досліджували сукупність питань, які відображають багатогранність процесу управління усіма складовими прогресу суспільства. Визнаючи наукову та практичну значущість проведених досліджень, слід констатувати, що формування цілісної концепції стратегічного управління збалансуванням людського і технологічного розвитку держави є незавершеним.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є оцінювання асинхронних тенденцій людського і технологічного розвитку в Україні, обґрунтування концептуальних положень стратегічного формування системи їх збалансування в умовах розбудови інноваційної моделі національної економіки на засадах повноцінного відтворення інтелектуального потенціалу.

Результати дослідження. Початок ХХІ ст. характеризується трансформаціями, що визначають параметри глобального соціально-економічного порядку та обумовлюють технологічні зрушення, які почалися у минулому столітті. Частка технологічних інновацій в обсязі ВВП розвинених країн у теперішній час становить від 70 до 90 %. Однак сфера впливу наукоємних технологій не обмежується лише економічною системою (ВВП, обсяги промислового виробництва, продуктивність технологічного встаткування і т. ін.). Цей вплив поширюється на соціальну сферу (зайнятість, продуктивність праці персоналу) [4].

На загальному тлі стрімкого збільшення наукоємних технологій у провідних економічно розвинених країнах світу, ефективність вітчизняної технологічної сфери, дійсно, виглядає незначною та зникаючою. І це при досить високому людському і технологічному потенціалі, але такому, що використовується неефективно, з великою швидкістю руйнується. Це пояснюється переконаністю в силі стихійної самоорганізації економічного і соціального розвитку за ринкових умов господарювання.

Концепція людського потенціалу має особливе значення для постсоціалістичних країн, на території яких зосереджений значний потенціал основних природних багатств і населення планети. Так, у рейтингу Програми розвитку ООН за 2013 р. Україна зайняла 78-му позицію і потрапила до списку країн з високим рівнем людського розвитку разом з Грузією, Азербайджаном і Вірменією, що займають відповідно 72, 82 та 87 позиції. До цієї категорії країн віднесено також Білорусь, Росію і Казахстан (відповідно 50, 55 і 69 місця) [3, с. 152—155]. При цьому наявний запас людських ресурсів у цих країнах не знаходить своєї ефективною реалізації. Все це обмежує можливості розвитку країн СНД, перешкоджаючи створенню і впровадженню постіндустріальних технологій, що визначають їх конкурентоспроможність на світовому ринку. У свою чергу, переважне використання технологій минулого індустріального укладу пригнічує інноваційну активність і повноцінне залучення людського потенціалу в процес національних технологічних перетворень.

У нашій країні, незважаючи на реалізовані державні цільові програми технологічної спрямованості та виділення на них значних бюджетних коштів, стан технологічної бази дедалі погіршується. Накопичений раніше технологічний потенціал старіє і руйнується. Орієнтація на традиційні трудомісткі індустріальні галузі, характерна для України, стоїть на заваді забезпечення стабільного зростання економіки. Суттєве відставання наукової й освітньої бази країни від науки й освіти країн, що знаходять-

ся на етапі п'ятого або навіть шостого технологічних укладів [5, с. 3], унеможливує швидке просування у виробництві технологій та інновацій, спроможних конкурувати на світовому ринку й призвести до швидкої зміни укладу економіки.

Фактичний внесок технологічних нововведень в економічне зростання в Україні коливається у діапазоні 5—10 % [1, с. 17], у той же час розвинені країни до 85—90 % приросту ВВП забезпечують шляхом виробництва й експорту високотехнологічної продукції, а питома вага інноваційно активних підприємств становить 60—70 % [2, с. 21]. В Україні (яка посідає одне з чільних місць у світі за кількістю науковців) цей показник складає близько 12 %. Внутрішньому ринку властивий незначний попит на інноваційні розробки, а в світовому обсязі торгівлі високотехнологічною, наукоємною продукцією частка України складає лише 0,1 % [1, с. 18]. Технологічне відставання України від передових країн за окремими напрямками досягло критичної межі. Очевидно, що криза, в якій перебуває держава, багато в чому обумовлена технологічними факторами.

Визначено, що результативність трансформаційних зрушень, починаючи з 2001 р., практично незмінна лише в частині питомої ваги сектору низьких технологій. Сектор високотехнологічних видів промислової діяльності за 2001—2009 рр. втратив у структурі виробництва переробної промисловості 1,3 %, тобто понад 11 % обсягу продукції, виробленої сектором за підсумком у 2001 році. «Найвужчим місцем» у розбудові інноваційної економіки України залишається трансфер знань і технологій, розроблених державними науково-дослідними організаціями й університетами. Відносно невеликий обсяг державного фінансування досліджень, розподілених на конкурсній основі, спровокував інертність державних науково-дослідних інститутів й університетів [4, с. 237]. Незважаючи на існування досить гармонізованого, на рівні міжнародних стандартів, законодавства в галузі інтелектуальної власності, в Україні ці права не реалізуються сповна, що підриває їхню ефективність. Це, своєю чергою, скорочує інвестування національними й іноземними компаніями наукових досліджень і розробок, унеможливує спільне використання технологій.

Переважання сировинного характеру промислового виробництва з невисокою часткою доданої вартості знижує ефективність використання національного ресурсного потенціалу, не створює підґрунтя для суттєвого збільшення продуктивності праці, а відтак — належної динаміки зростання рівня доходів населення. За таких умов збереження архаїчної системи соціального захисту та забезпечення входить в усе більшу суперечність з макроекономічними зрушеннями, які відбуваються в національній економіці, веде до зниження ефективності використання та прямих втрат людського капіталу країни.

Вирішальним фактором підвищення конкурентоспроможності економіки країни, експортних можливостей, оборонної, технологічної, екологічної та соціально-економічної безпеки нашої держави стає динамічний розвиток інтелектуальної сфери. Ефективне нагромадження та використання інтелектуального потенціалу країни й суспільства може і повинне забезпечуватися за рахунок застосування різних інструментів як державного, так і приватного характеру.

На наш погляд, шанс вирішення суперечностей і проблем, які виникли в Україні, виявляється у формуванні та реалізації нової концепції національної стратегії збалансування людського і технологічного розвитку шляхом зміни пануючої технократичної парадигми, яка була заснована на керівництві та управлінні технологіями як об'єктом, системою того або іншого ступеня складності.

Формування та реалізація державної технологічної політики, яка забезпечить перетворення України в державу зі стійкими темпами технологічного розвитку і наближення за рівнем до країн зі статусом світових технологічних лідерів, має

здійснюватися на принципово новій концептуальній основі, що враховує національні інтереси, буде вільною від орієнтації на західну модель та передбачатиме позитивну технологічну реформацію. Причому під реформами слід розуміти не будь-які зміни системи, а тільки істотні перетворення, що забезпечують зростання ефективності національної соціально-економічної системи та покращення добробуту населення в умовах активізації його життєдіяльності.

Нова національна концепція, яка, на нашу думку, може забезпечити технологічний прорив, повинна базуватися не тільки на керівництві та управлінні, а й на організації. Вона має передбачати використання ефективних інструментів співпраці учасників інноваційної діяльності, які в сучасних умовах є головними суб'єктами всіх процесів інноваційно-технологічного розвитку. І хоча він буде заснований на використанні так званих проривних технологій, проте головним його інструментом будуть нові організаційні інструменти та люди з новим мисленням — організатори інновацій.

Формування та реалізація концепції національної стратегії збалансування людського і технологічного розвитку, спрямованого на соціально-економічний прогрес у майбутньому, можливе на основі реалізації ідеї технологічної модернізації України в контексті активації людського фактору як загальнонаціональної відповіді на фундаментальні виклики постіндустріальної епохи. Саме тому в комплексі інструментів і механізмів формування й реалізації запропонованої концепції особливе місце слід відвести форсайт-методології як основі узгодження пріоритетів інноваційно-технологічного розвитку в рамках конструктивного діалогу держави та суспільства, залучення широких бізнес-кіл у їхню реалізацію, формування постійно діючих «майданчиків» взаємодії науки, виробництва, освіти та бізнесу.

У якості головного стратегічного завдання запропоновано систему збалансування, яка органічно поєднує механізми взаємодії технологічного розвитку та соціальної політики на базі створення сучасного економічного комплексу з потужним корпоративно-коопераційним каркасом, який буде забезпечувати щільну кооперацію вітчизняних суб'єктів господарювання та вигідне інтегрування у світову економіку (рис. 1).

Рис. 1. Система збалансування людського і технологічного розвитку (власна розробка автора)

Проведений аналіз інноваційно-технологічного розвитку в нашій країні вказує на факт того, що й ринкова, й авторитарна модель розвитку призводять до негативних наслідків для національних інтересів країни. Саме тому, на нашу думку, для України доцільним слід визнати перехід до більш органічної компромісної моделі розвитку на основі національного консенсусу. У реалізації такої компромісної моделі істотного значення набуває приватно-державне партнерство у формі організації співробітництва державного та приватних секторів національної економіки в напрямку реалізації капіталоемних проектів.

Визначальним фактором ефективності політики інноваційно-технологічного розвитку держави повинно стати визнання її пріоритетом соціально-економічного розвитку при створенні єдиного центра відповідальності, організації фінансового та інтелектуального забезпечення проектів і програм, використанні світового досвіду та кваліфікованої експертизи проектів.

За таких обставин, на нашу думку, доцільно створити Міністерство технологічного розвитку України із покладанням на нього функцій формування та реалізації Національної програми інноваційно-технологічного розвитку України. До його функцій потрібно віднести організацію діяльності з визначення та державної підтримки локомотивів і точок зростання, а також кластерів підприємств за перспективними напрямками. Найважливішою функцією міністерства має стати налагодження ефективної діяльності технопарків, розвиток вітчизняного ринку наукоємної продукції, механізмів трансферу знань, технологій та інтелектуальних послуг на світовий ринок, а також формування інформаційно-комунікаційної інфраструктури виробництва для результативного використання знань та інформаційних ресурсів.

Держава повинна переглянути свою основну місію в удосконаленому механізмі державно-приватного партнерства, що передбачає виконання нею ролі не просто власника замовленої на бюджетні кошти технології або головним виконавцем робіт, а ініціатора організації науково-технологічних партнерств. Саме таке зрушення у функціях держави, її науково-технологічній політиці дозволяє при значному скороченні питомої ваги державних витрат на НДДКР одержувати синергетичний ефект людського і технологічного розвитку країни, забезпечуючи сталий розвиток національної економіки та добробут населення.

Необхідно розробити системний механізм взаємодії держави з корпоративним сектором економіки (особливо з наукомісткою його складовою), який включав би інституційні, організаційні, фінансово-економічні та соціально-економічні важелі, спрямовані на забезпечення стимулюючого середовища на всіх етапах інноваційного процесу, причому як на макро-, так і на мікрорівні. Розробка такого механізму має ґрунтуватись на методологічних підходах, які визнаються науковою думкою та перевірені практикою.

В Україні для забезпечення результативності трансферу технологій від державних НДІ й університетів необхідно залучити бізнес-сектор до ідентифікації й установа пріоритетів досліджень, профінансованих із держбюджету.

Необхідно, насамперед, підсилити державну підтримку й забезпечити спільну з підприємницьким сектором економіки реалізацію найважливіших інноваційних проектів державного значення у пріоритетних конкурентоспроможних секторах внутрішнього й світового ринків високотехнологічної продукції; забезпечити прискорення процесів інтеграції наукової, освітньої, виробничої діяльності для економічно ефективної реалізації програм підвищення конкурентоспроможності української економіки на світовому ринку.

Ефективне використання механізмів збалансування людського і технологічного розвитку передбачає формування й стійке відтворення інноваційної суспільної

культури. Серед головних завдань розвитку інноваційної культури в системі реалізації соціальних цілей: стимулювання трансформації суспільних цінностей у напрямі визнання пріоритетів творчої роботи, самовдосконалення і самонавчання, стимулювання соціально відповідального підприємництва й правової компетентності. Соціальна спрямованість технологічної політики вимагає прискорити організацію та підвищити ефективність діалогу держави, бізнесу й науки шляхом формування відкритих майданчиків для комунікації цих співтовариств і узгодження їх інтересів.

Висновки. Комплексне використання запропонованої системи механізмів у зазначених напрямках визначатиме позитивна динаміка економічних процесів, які виступають основою запропонованих для економічного аналізу дванадцяти цільових індикаторів: наукомісткість ВВП; інноваційна активність; частка витрат на інновації в обсязі реалізованої промислової продукції; питома вага промислових підприємств, де впроваджено інновації; питома вага інноваційної продукції в структурі промислового випуску; частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції; інвестування нематеріальних активів у структурі капітальних інвестицій промисловості; коефіцієнт винахідницької активності; питома вага високотехнологічного сектору; частка інноваційної високотехнологічної продукції в обсязі промислової реалізації; частка високотехнологічного експорту в структурі загальнопромислового; покриття експортом імпорту високотехнологічної продукції.

Покращення економічних і соціальних показників сприятиме підвищенню політичної стабільності в суспільстві, відродженню української (а внаслідок цього і євразійської) цивілізації, зростанню її авторитету у світовому співтоваристві націй та цивілізацій. Реалізація інноваційно-проривного сценарію вирішальною мірою залежить від підвищення ролі та активності держави, соціально ринкової та інноваційно-технологічної орієнтації економіки, вироблення та послідовної реалізації довгострокової стратегії інноваційного прориву, що спирається на інноваційне партнерство держави, бізнесу, освіти, творчих особистостей і суспільства.

Література

1. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці / В. Бурлака // Журнал ТПП України. — 2010. — №12 (199). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2010/dv1012131.ua.html>
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Проблеми стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності / О.Б. Бутнік-Сіверський // Наука та наукознавство. — 2011. — № 1 — С. 19—25.
3. Доповідь ПРООН про людський розвиток за 2013 рік. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/reports/global>.
4. Ємельяненко Л.М. Соціально-економічні доміанти людського і технологічного розвитку України: монографія / Л.М. Ємельяненко. — К.: РВПС України НАН України, 2009. — 464 с.
5. Напрями оптимізації державної політики в сфері розвитку трудового потенціалу України: аналіт. доп. / О.О. Кочемировська. — К.: НІСД, 2013. — 38 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.